

BASILEIOS DE GROTE
AAN DE JONGELINGEN

€ 0,50

KLASSIEKE GALERIJ

Nummer 138

*Onder de redactie van A. J. M. PELCKMANS,
directeur N. V. De Nederlandsche Boekhandel*

BASILEIOS DE GROTE

AAN DE

JONGELINGEN

HOE ZIJ NUT ZULLEN TREKKEN
UIT DE PROFANE LETTEREN

vertaald, ingeleid en toegelicht door
Dr. M. A. NAUWELAERTS

ANTWERPEN

DE NEDERLANDSCHE BOEKHANDEL

1959

INLEIDING

Basileios de Grote

Basileios de oude, retor en advocaat te Neocesarea (Klein-Azië), en Emmelia hadden tien kinderen : vijf meisjes en vijf jongens. Een van de dochters, Makrina, wijdde zich aan de Heer ; drie zonen werden bisschop : Basileios te Cesarea, Grègorios te Nussa en Petros te Sebastè.

Basileios werd geboren circa 330. Als kind kreeg hij de eerste lessen en het eerste onderricht in de letteren en de welsprekendheid van zijn vader. Voor verdere studie trok hij achtereenvolgens naar Cesarea, Constantinopel en Athene. In Cesarea was Grègorios, de latere bisschop van Nazianzos, zijn medeleerling. In Constantinopel volgde Basileios vermoedelijk de lessen van de beroemde retor Libanios (314- ca. 393), een belangrijke late vertegenwoordiger van de heidense retoriek en sofistiek. In Athene ontmoette hij nogmaals Grègorios en in 355 kwam daar ook Julianus, de latere keizer en afvallige, om zich te bekwamen in de Griekse wijsbegeerte.

Na zijn studietijd keerde Basileios in 356 terug naar Kappadokië. De invloed van zijn devote zuster Makrina¹ bracht hem ertoe, zich toe te leggen op een volmaakter leven ; hij liet zich dopen, omstreeks 357. Het gebeurde immers meermaals in de 4de eeuw, dat kinderen uit een christelijk gezin niet in de eerste levensjaren werden gedoopt, maar dat hun doopsel tot later werd uitgesteld ; men denke aan het bekende geval van Augustinus. In zijn verdere leven zou Basileios zich met klem tegen dit afkeurenswaardig gebruik verzetten.

Om het leven van de asketen nader te leren kennen trok Basileios gedurende twee jaren door Kappadokië, Egypte, Syrië en Mesopotamië, en vestigde hij zijn verblijf bij verschillende beroemde monniken en kluizenaars. Na zijn terugkeer in zijn geboortestreek, deelde hij zijn goederen uit aan de armen en trok hij zich terug

¹ Gregorius van Nyssa, *Makrina. Een Biografie uit de Patristiek*, ingeleid en vertaald door R. Leys S.J. (Klassieke Galerij, nr. 132), Antwerpen 1958.

in de eenzaamheid op de oever van de rivier de Iris, in de buurt van Neocesarea. Anderen volgden weldra zijn voorbeeld. Zo werd daar een gemeenschappelijk leven georganiseerd, naar de geest van Pachomios, in kleine kloosters. Basileios was de leider van deze cenobieten en voor hen stelde hij toen zijn „Grote Regel” (*Horoi*) op, en later nog zijn „Kleine Regel”. Daarom wordt hij terecht beschouwd als de stichter en wetgever van het Oosterse monnikendom.

Ongeveer vijf jaren lang verbleef Basileios in het cenobitisme. Toen riep Eusèbios, die bisschop van Cesarea was van 362 tot 370, hem tot zich in de bisschoppelijke stad ; deze diende aan Basileios, die als lector aan het hoofd van de monniken had gestaan, de priesterwijding toe (circa 364). In 370 werd Basileios de opvolger van Eusèbios als bisschop van Cesarea.

Het episcopaat van Basileios duurde niet lang ; toch was het belangrijk voor de kerk van Klein-Azië. Hij organiseerde het monastische leven in zijn omgeving ; hij droeg veel bij tot de vaststelling van de Oosterse liturgie, die nog steeds zijn naam draagt ; hij stichtte liefdadige instellingen in de nabijheid van zijn huis : scholen, weeshuizen, ziekenhuizen. Door zijn homilieën in klassieke stijl had hij een grote invloed op de geestelijke vorming van zijn volk ; in zijn strijd tegen het Arianisme was hij een voorvechter van de orthodoxie en verzette hij zich tegen de inmenging in geloofszaken van keizer Valens. Na de dood van Athanasios (373) was Basileios de feitelijke leider geworden van de orthodoxie in het Oosten. Het werk van Basileios zal nog rijke vruchten dragen in de tijd van de vrede, na zijn vroegtijdige dood op 1 januari 379.

Reeds tijdens zijn leven werd de bisschop van Cesarea „ho Megas” (de Grote) genoemd en de Griekse kerk, zowel de katholieke als de orthodoxe, beschouwt hem nog steeds als de eerste van de grote ecumenische kerkleraars ; de Latijnse kerk betitelt hem eveneens als Basilius Magnus en vereert hem als een van de grote kerkleraars en kerkvaders.

Mannen met een rijkdom aan natuurlijke gaven en bovennatuurlijke deugden, zoals Basileios, zijn zeldzaam. Basileios was een heilige, een ernstig denker en studiemens, die zijn tijdgenoten richting en leiding gaf ; tevens was hij een buitengewoon actief

man met een streng karakter, een doorzetter en realisator. Zijn literaire en wijsgerige vorming heeft hij nooit verloochend ; als redenaar en schrijver was hij de meest klassieke onder de Griekse kerkvaders en kerkelijke schrijvers ; zijn taal en stijl zijn natuurlijk en toch elegant en fris, zijn kennis van de antieke letteren is rijk en verscheiden, zijn welsprekendheid eenvoudig en overtuigend. Basileios is een evenwichtige geest met bijzondere kwaliteiten. Zijn asketische werken, zijn homilieën en redevoeringen, zijn dogmatische traktaten : Tegen Eunomos en Over de Heilige Geest, zijn meer dan 300 brieven getuigen daarvan.

De vierde Eeuw

In de geschiedenis van het christendom heeft de vierde eeuw een uitzonderlijke betekenis ; zij is de gouden eeuw van de oude Kerk. De strijd tegen het heidendom staat op een keerpunt : de laatste kerkvervolgingen sterven bloedig uit ; Constantijn beschermt de christelijke godsdienst en erkent hem officieel (edict van Milaan, 313) ; op zijn sterfbed laat de keizer zich dopen ; zijn opvolgers zijn christenen, maar Julianus wordt afvallig en spant zich in om het antieke heidendom wederom in eer te stellen ; ketterij en scheuring komen op in het Oosten en in Afrika en tot in Rome zelf, en verdelen de christelijke gemeenschap ; het eerste Algemeen Concilie, te Nicea (Nikaia) gehouden in 325, formuleert de orthodoxie in een kernachtig en krachtig Credo.

De vierde eeuw is tevens de eeuw van de grote kerkvaders : bisschoppen en priesters, leiders van het christenvolk, denkers en schrijvers en redenaars. Naast de klassieke, profane wetenschap ontstaat een eigen christelijke literatuur. Deze grote mannen hebben iets mee te delen : zowel Hilarius, Ambrosius, Hiëronymus en Augustinus in het Westen, als Athanasios, Basileios, Grègorios van Nussa, Grègorios van Nazianzos en Johannes Chrusostomos in het Oosten. Deze auteurs werden opgevoed en geoefend in de heidense scholen, ze kennen de profane letteren en wetenschappen en wijsbegeerte, maar zij brengen iets nieuws aan de lezende en luisterende belangstellenden, aan de wereld.

De kerkvaders van de vierde eeuw munten vooral uit door de sterkte en scherpheid van hun ideeën, gegrondvest op het ware geloof en verrijkt met een grondige kennis van de wijsbegeerte ; zij richten zich tot alle lagen van de gemeenschap, dank zij de brede verscheidenheid van de onderwerpen die zij behandelen : bijbel-exegese, apologetiek, controversen, leerstellige theologie en zedenleer, askese, geschiedenis, poëzie en welsprekendheid.

Het milieu, waarin zij leefden en werkten, dachten en schreven, werd gevormd door een vernieuwde wereld, waarin het christendom een eigen plaats had veroverd ; door een keizerrijk, dat meer en meer neigde naar verbrokkeling ; door een ontluikende christelijke maatschappij met nieuwe sociale noden en een sterke behoefte aan een vaste geloofseenheid en aan zuivering van heidense relictten ; door een verfijnde, literair en filosofisch geschoolde elite, die belangstelling toonde voor wijsgerige en godsdienstige vraagstukken en zeer gesteld was op een verzorgde letterkundige vorm.

In dit kader kreeg het probleem van de verhouding tussen christendom en profane cultuur een ongemeen zware betekenis.

Christendom en profane Letteren

In de eerste eeuwen van het christendom is een sterke verbinding ontstaan tussen het christendom en de profane cultuur van Hellas en Rome. Deze band is blijven bestaan.

De christenen van de eerste generaties hebben allereerst de fundamenteën moeten leggen van het christendom als godsdienst en wereldbeschouwing ; zij hebben een dogmatiek, een moraal, een liturgie, een kerkelijke wetgeving uitgewerkt. Maar zij leefden in een wereld, die klassiekheidens was. Zij hebben de opvoedings- en vormingstechniek overgenomen van hun tijd en hun milieu ; op de basis van de natuur hebben zij het bovennatuurlijke en christelijke element tot ontwikkeling laten komen.

En toch, de bekering tot het christendom eiste van een gestudeerd en beschaafd mens een geweldige inspanning : de beperktheid erkennen van de cultuur, die de zijne was en die voor hem veel betekende. Het christendom bracht immers nieuwe ideeën over het

ontstaan van de wereld en van de mens, over de waarde van het leven en de waardigheid van de mens, over de menselijke bestemming, over de betrekking van de mens tot God.

Homèros en, met hem, de gehele heidense en polytheïstische wereld waren de basis van het onderwijs, overal waar Grieks werd geleerd, en dat was tot in Azië en Noord-Afrika, tot in Rome en West-Europa. Van Homèros getuigde Platoon, dat hij „de opvoeder was van Hellas”¹. De school was heidens. Het menselijke ideaal van de profane literatuur en van de Griekse paideia was een heidens mensentype, de *kalokagathos* : de lichamelijk en zedelijk schone mens².

De school en de vorming-door-de-school konden een gevaar uitmaken voor de jonge christenen. Was Platoon zelf er niet eerlijk voor uitgekomen, dat de verhalen uit de mythologie gevaarlijk waren voor de jeugd?³

Toch is de christen in de eerste plaats : mèn's, volledig mens, met al het schone wat het mens-zijn omsluit.

Aanvankelijk, en nog tot op het einde van de derde eeuw, heeft men de christenen er een verwijt kunnen van maken, en ook inderdaad gemaakt, dat zij veelal ongeletterd waren.

In de vierde eeuw is de toestand anders geworden : er bestaat een christelijke intelligentia.

Tertullianus kon, omstreeks 200, een afwijzende houding aannemen tegenover de heidense klassieken en met pathos uitroepen : „Wat hebben Athene en Jerusalem gemeenschappelijk? Wat de Akadèmia en de Kerk?”⁴. En velen zullen hem dat nazeggen.

In de tekst van de Didaskalia (3de eeuw) wordt uitdrukkelijk gezegd, dat de geestelijken zich moeten onthouden van de heidense boeken. Wat kan toch een christen met die dwalingen doen? Hij vindt alles in de bijbel : geschiedenis, welsprekendheid, poëzie, lyriek, een kosmologie, een moraal⁵.

¹ Platoon, *Staat*, 606 E.

² C. de Keyser, *Inleiding in de Geschiedenis van het Westerse Vormingswezen*, Antwerpen (1958), p. 34.

³ Platoon, *Staat*, 378, 383 C, 390.

⁴ Tertullianus, *De praescriptione*, 7.

⁵ *Constitutiones Apostolorum*, I, 6.

De heilige Hiëronymus heeft in zijn bekende droom, de angst doorleefd, gevoerd te worden voor de rechterstoel van God en zich het verwijt te horen toesturen : „Je bent geen christen, je bent een ciceroniaan” : *Non christianus, ciceronianus*¹. Dat was in 374, op het einde van het leven van Basileios. Rufinus legde het ook aan Hiëronymus ten laste, dat hij zelfs in brieven aan vrouwen en meisjes, „die alleen maar door onze geschriften stichting verlangen en nodig hebben”, de voorbeelden van de Latijnse heidense auteurs aanhaalde². Hiëronymus heeft in zijn vertwijfeling weliswaar de eed gezworen, geen heidense auteurs meer te lezen, maar hij is toch naar hen teruggekeerd ; hij heeft de tweestrijd nooit kunnen overwinnen³.

Naast en tegen de oude stroming in, om de profane en heidense schrijvers te verwerpen, is langzamerhand een nieuwe stroming in de Kerk opgekomen : de erkenning van de klassieke literatuur. Reeds Clemens van Alexandrië en Origenès, Minucius Felix en Lactantius zijn daarvan de getuigen in de derde eeuw.

Verbood de Kerk aan de clerici zich bezig te houden met de lectuur van de profane auteurs, zij heeft een ander standpunt ingenomen t.o.v. de school en het onderwijs. Zij heeft geen andere mogelijkheid gezien om aan de jonge christenen van de eerste eeuwen een literaire vorming te geven, dan ze naar de heidense school te laten gaan en daar de heidense auteurs te laten lezen en bestuderen.

Zelfs Tertullianus zag die noodzakelijkheid in, als was het voor hem ondenkbaar dat een christen het ambt van leraar op zich zou nemen⁴. Daarin werd hij niet gevolgd door Sint-Hippolytus van

¹ Hiëronymus in een brief aan Eustochium : *Epistola* 22, 30. Vgl. D. Franses O.F.M., *De Droom van Sint Hiëronymus*, *Studia Catholica*, IV (1927-1928), pp. 329-337 ; A. D. Leeman, *Hiëronymus' Droom. De Betekenis van Cicero voor Christendom en Humanisme*, Leiden 1952.

² Rufinus, *Apologia adversus Hieronymum*.

³ H. Hagendahl, *Latin Fathers and the Classics. A Study of the Apologists, Jerome and other Christian Writers* (*Acta Universitatis Gothoburgensis*, LXIV, 2), Göteborg 1958, pp. 302, 318-328.

⁴ Tertullianus, *De idololatria*, 10.

Rome, die wel liever had dat een christen geen onderwijs gaf, maar het toch tolereerde ¹.

In werkelijkheid komen er sporadisch vanaf de derde eeuw christelijke schoolmeesters en leraars voor (*ludimagistri* en *grammatistae*). In de vierde eeuw ontmoeten wij christelijke retoren met een eigen school, zoals Prohairèsios te Athene en Marius Victorinus te Rome ². Het waren weliswaar eerder uitzonderlijke gevallen. En wat betekende zulk een school voor de christelijke gemeenschap? Het onderwijs bleef er heidens door de boeken, die werden gebruikt, en door de traditionele methode van vroeger. De christenen waren er overigens van overtuigd, dat men de welsprekendheid moest leren in de klassieke werken en dat Dèmosthenès, Isokratès en Cicero onontbeerlijk waren in de vorming van de beschaafde mens.

Er bestond in de eeuw van Basileios een probleem : de betekenis en de waarde van de profane en heidense cultuur en literatuur voor het christendom en vooral met het oog op de vorming van een christelijke intellectuele elite.

Het Traktaat : „Aan de Jongelingen”

Onder de werken van de heilige Basileios de Grote komt een kort traktaat voor, dat gerangschikt wordt onder de homilieën ³. Feitelijk is het geen homilie, ook geen „logos”, in de zin van een redevoering, maar wel een korte verhandeling, die zich voordoet als een onderhoud van de bisschop van Cesarea met zijn studerende neefjes, kinderen van zijn zuster. De meeste handschriften (er zijn er ruim 80, waarvan 26 in de Bibliothèque Nationale te Parijs) geven ook geen titel aan dit geschrift. Gewoonlijk wordt het genoemd : *Pros tous neous, hopoos an ex hellènikoon oophelointo logoon*.

Is de basis van dit werkje een echt onderhoud geweest met zijn neefjes, dan heeft Basileios het waarschijnlijk herzien en bijgewerkt

¹ Hippolytus Romanus, *Traditio apostolica*, 16.

² H.-I. Marrou, *Histoire de l'éducation dans l'antiquité*, p. 427.

³ Basilius Magnus, *Homilia* 22, in *Patrologia Graeca* (Migne), XXXI, kol. 563-590.

voor de publikatie. Het is in ieder geval zeer goed verzorgd.

De bisschop van Cesarea handelt over de gevaren van de lectuur van de profane auteurs en over de manier, waarop deze gevaren kunnen worden ontweken. Het is niet zijn bedoeling, een nieuw leerplan voor te schrijven voor het onderricht van de jonge christenen ; hij accepteert blijkbaar het literair onderricht, dat zijn toehoorders hebben ontvangen (hoofdstuk 1). Het doel, dat hij nastreefde in zijn uiteenzetting, is wel dit geweest : het oordeel van de jeugdigen te scherpen ; hun het christelijke standpunt bij te brengen, d.i. onderscheid te leren maken en een verantwoorde keuze te doen, zich niet zo maar aan de dichters en schrijvers over te leveren ; hen erop te wijzen, hoe zij uit de profane auteurs nut kunnen trekken en hoe deze lectuur de basis moet worden van een christelijke levensvorming en levensopvatting.

Het blijkt zeer duidelijk uit dit geschrift, dat Basileios zelf een geletterde is, een man die in de klassieke literatuur thuis is en ervan houdt, een man die zelf elegant Grieks kan schrijven. Zijn eigen voorbeeld is aldus de beste verdediging van zijn stelling inzake de verhouding van christendom en profane literatuur en cultuur.

De thesis, die Basileios voorstaat en met argumenten wil bewijzen, is eenvoudig : de lectuur van de antieke profane auteurs is nuttig als men zich beperkt tot een keuze.

Zijn uiteenzetting omvat twee hoofdideeën :

1. De lectuur van de profane auteurs is nuttig :
als voorbereiding en inleidende oefening om de Schrift te leren begrijpen,
als sieraad voor de geest.
2. De lectuur van de profane auteurs vereist een keuze :

Die keuze is noodzakelijk :

men moet weren wat tegen de waarheid en tegen de goede zeden is,

maar aanvaarden wat naar de deugd leidt en dus in overeenstemming is met het evangelie ;

Die keuze is ook nuttig :
als voorbereiding op de christelijke deugden,
want in de profane auteurs wordt ook geleerd,
dat de ziel boven het lichaam staat,
hoe men de aardse goederen moet gebruiken,
dat men de waarheid moet nastreven.

Het traktaatje *Pros tous neous* dient zich aan in een klassieke vorm, in een keurige taal en een verzorgde stijl. Het levert het bewijs van de belezenheid en de intellectuele belangstelling van Basileios : Griekse dichters, prozaschrijvers, retoren en wijsgeren worden aangehaald of door een reminiscentie in betoog en voorstelling betrokken ; vanzelfsprekend worden ook bijbelplaatsen bij de argumentatie te pas gebracht ¹.

Onder de dichters gaat de voorkeur van Basileios klaarblijkelijk naar de epici : Homèros, van wie vooral de *Odusseia* wordt geciteerd, en Hèsiodos. Uit de oude lyriek stammen een paar citaten uit Theognis en Soloon, deze laatste door bemiddeling van Ploetarchos ; één keer wordt Archilochos aangehaald, uit Platoon. De sympathie van Basileios voor de tragici is zeker niet groot ; dat blijkt zowel uit de tekst (hoofdstuk 4) als uit het feit, dat slechts twee aanhalingen uit Euripidès voorkomen, waarvan de tweede nog uit een ten onrechte aan Euripidès toegeschreven tragedie.

De prozaschrijvers, die Basileios heeft gebruikt bij dit opstel, zijn niet talrijk : enkele zinspelingen op passages uit Hèrodotos, de „vader van de geschiedschrijving”, naast vele voorbeelden uit de levensbeschrijvingen en vooral de zedekundige geschriften van Ploetarchos, een moralist met dewelke Basileios zich verwant zal hebben gevoeld.

Redenaars zijn, naar Basileios' opvatting, eenvoudigweg leugenaars (hoofdstuk 4) ; hij vermeldt er ook geen enkele. Trouwens in het gehele oeuvre van Basileios is slechts één citaat uit Dèmosthenès te vinden ².

¹ In de aantekeningen wordt naar de voornaamste bewijsplaatsen verwezen om het verband met de klassieke auteurs en met de Heilige Schrift te laten uitkomen.

² Basilius Magnus, *Epistola* 3.

De wijsgeer, die bij Basileios het meest geliefd is, blijkt Platoon te zijn ; voornamelijk de *Staat* moet hem zeer goed bekend zijn geweest ; dat werk heeft talrijke voorbeelden verschaft bij de bewijsovoering en verschillende sporen nagelaten in de uiteenzetting ; het was trouwens het enige geschrift uit de klassieke Oudheid, waarin een theorie van de Griekse paideia wordt uitgewerkt.

Verder komen de meer populaire voorstellingen, ideeën en uitspraken van de oude filosofen gemakkelijk onder de pen van Basileios : echo's uit het leven van de cynicus Diogenès, verwijzingen naar drie van de Zeven Wijzen : Bias, Pittakos en Soloon, enige spreekwoorden en gemeenplaatsen.

Een enkele keer wordt een argument gehaald uit het werk van de geneesheer Hippokratès of uit dat van de historicus van de antieke wijsbegeerte : Diogenès Laërtios.

Het lijkt geen twijfel, dat het literair arsenaal van Basileios veel tweede handsmateriaal bevatte ; zo zijn Platoon en Ploetarchos herhaaldelijk als bemiddelaars te onderkennen.

Basileios kan zijn eruditie vlot verwerken, en dat is de charme van het traktaatje. Sommige boeken heeft hij niet bij de hand en dan stelt hij zich gaarne tevreden met een herinnering uit het geheugen (zoals b.v. voor de mythe van Hèraklès op de tweesprong, hoofdstuk 5) of met een vrij citaat zonder wetenschappelijke accuratesse. Tot onze verbazing haalt hij zelfs de bijbel niet nauwkeurig aan.

Hier smelten twee culturen, de heidens klassieke en de christelijke, samen tot een harmonische schoonheid.

Wellicht heeft Basileios in zijn werkje iets willen bewaren van de toon en de ongebondenheid van het gesproken woord ; het is een gemoedelijk praatje gebleven, met een rijk mozaïek van voorbeelden uit de literatuur en naar het leven, een stukje eenvoud en losheid, een populair moraliserend werkje¹, al zijn het eerste en

¹ De moraal van Basileios is rigoristisch en staat onder de invloed van het wijsgerig dualisme van Platoon, verdedigt dus een oppositie tussen het lichaam en de ziel en streeft naar de onderdrukking van het lichaam (zie vooral hoofdstuk 9). Vgl. Dom D. Amand,

het laatste hoofdstuk wat strenger van vormgeving en meer persoonlijk. Basileios heeft een sfeer weten te treffen.

Geen wonder, dat de Renaissance dit geschrift zeer heeft gewaardeerd. Reeds in het begin van de 16de eeuw bezorgde Lionardo Bruni een Latijnse vertaling ervan. Het traktaatje kon bij de humanisten doorgaan als een program en als een strijdschrift bij hun ijveren voor de heropleving van de oude Griekse auteurs ; zij brachten het zelfs als lectuur in de humanistische Latijnse school ¹.

De indruk, die Basileios' *Pros tous neous* maakt op de moderne lezer : hier is een verstandig man aan het woord, een man die veel weet en ideeën heeft, een man die rijk is aan levenservaring, maar vooral een man met een hart.

L'ascèse monastique de saint Basile. Essai historique, Maredsous 1949.

¹ P. N. M. Bot, *Humanisme en Onderwijs in Nederland*, Utrecht - Antwerpen 1955, p. 195.

Beknopte bibliografie

Tekstuitgave, waarnaar deze vertaling is gemaakt :

Saint Basile, *Aux jeunes gens sur la manière de tirer profit des lettres helléniques*. Texte établi et traduit par l'abbé Fernand Boulenger (Collection des Universités de France), Parijs 1952¹.

G. Büttner, *Basileios des Grossen Mahnworte an die Jugend über den nützlichen Gebrauch der heidnischen Literatur*. Ein Quellenuntersuchung, München 1908.

P. Calasanctius, *De Beeldspraak bij den Heiligen Basilius den Groote*. Met een Inleiding over de Opvattingen van de Grieksche en Romeinsche Rhetoren aangaande Beeldspraak (Studia Graeca Noviomagensia, 2), Nijmegen 1941.

F. Cayré, *Patrologie et Histoire de la théologie*, I, 3e éd., Parijs - Doornik - Rome 1938 (Nederlandse vertaling: *Handleiding der Patrologie en Geschiedenis der Godgeleerdheid*, I, Doornik 1948).

S. Giet, *Les Idées et les doctrines sociales de saint Basile*, Parijs 1941.

M. Goemans O.F.M., *Het Tractaat van Basilius den Groote over de klassieke Studie*, Nijmegen - Utrecht 1945.

L. V. Jacks, *St. Basil and Greek Literature*, Washington 1922.

H.-I. Marrou, *Histoire de l'éducation dans l'antiquité*, 2e éd., Parijs 1950 (voornamelijk hoofdstukken IX en X).

O. Ring, *Drei Homilien aus der Früzeit Basilius' des Grossen*. Grundlegendes zur Basiliusfrage (Forschungen zur christlichen Literatur, XVI, 1-2), Paderborn 1930.

J. Rivière, *Saint Basile, évêque de Césarée* (Les moralistes chrétiens), Parijs 1924.

A. C. Way, *The Language and Style of the Letters of St Basil* (Patristic Studies, XIII), Washington 1927.

¹ Een goede schooluitgave verscheen van de hand van Dr. Bach bij Aschendorff te Münster.

AAN DE JONGELINGEN, HOE ZIJ NUT ZULLEN TREKKEN UIT DE PROFANE LETTEREN

1

INLEIDING

Vele redenen zetten mij aan om jullie, jongelui, de raadgevingen te geven, die ik meen de beste te zijn en die jullie, naar mijn overtuiging, met nut zult volgen.

Want nu heb ik een zekere leeftijd bereikt (1), en ik ben door veel gebeurtenissen geoefend en ik heb waarachtig ook een ruim aandeel gehad in de alles lerende lotswisseling. Dat alles heeft mij ondervinding gegeven in menselijke zaken, om precies de veiligste weg te wijzen aan hen, die nu pas beginnen hun leven te richten.

Door natuurlijke verwantschap kom ik voor jullie onmiddellijk na jullie ouders, zodat ik niet minder welwillendheid dan jullie ouders voor je koester. Anderzijds meen ik, dat jullie — als ik mij niet vergis in jullie mening — niet treurt om de afwezigheid van je ouders, wanneer jullie naar mij kijkt.

Als jullie dus met ijver mijn woorden aanvaardt, zul je tot de tweede klasse behoren van degenen die door Hèsiodos worden geprezen (2). Zo niet, dan zal ik je wel niets onaangenaams zeggen; maar jullie herinnert je natuurlijk toch zijn woorden : de beste is, wie uit zichzelf zijn plicht inziet ; is ook goed, wie de raadgevingen van anderen

opvolgt ; maar wie tot geen van beide bekwaam is, is onbruikbaar voor alles.

Staat er niet over verwonderd : dagelijks ga je naar school en heb je omgang met beroemde mannen, door bemiddeling van hun nagelaten geschriften, en toch beweert ik zelf iets nuttigs uit mezelf te hebben gevonden.

STELLING : NUT VAN DE LECTUUR VAN DE PROFANE AUTEURS, MITS EEN VERANTWOORDE KEUZE.

Deze raad ben ik jullie komen geven : jullie moogt niet, eens en voor goed, aan die mannen het roer van je gedachten overlaten, als ware het een scheepsroer ; je moogt hen niet volgen overal waarheen ze je leiden ; maar wat goed is van hen aanvaarden en weten wat je moet veronachtzamen.

Wat dat is, en hoe wij het onderscheid zullen maken, dàt zal ik jullie dan ook dadelijk leren.

2

WAAROM DE LECTUUR VAN DE PROFANE AUTEURS NUTTIG IS.

DE HEIDENSE AUTEURS ZIJN EEN INLEIDING OP DE SCHRIFT.

Jongelui, wij beschouwen dit menselijke leven als zonder enige betekenis ; wat ons slechts daartoe nut verschaft, aanzien wij geenszins als een goed en wij bestempelen het ook niet als zodanig.

De schittering van ons voorgeslacht (3), de sterkte, de schoonheid en de gestalte van het lichaam, de eerbewijzen

vanwege alle mensen, zelfs de koninklijke macht, of wat men ook zou kunnen noemen onder de menselijke zaken, dat alles waarderen wij niet als iets groots of betrachtenswaardigs. Wij kijken ook niet naar degenen die dat bezitten, maar wij laten onze hoop verder reiken, en wij doen alles met het oog op de voorbereiding van een ander leven (4).

Kan ons iets nuttig zijn voor dat leven, dan zeggen wij : het is goed ervan te houden en het na te streven uit alle kracht ; leidt iets daartoe niet, dan zeggen wij : het als nietswaardig voorbij te zien.

Om uiteen te zetten, waarin dat leven bestaat, en waar en hoe wij dat leven zullen leiden, daarvoor is meer tijd nodig dan in dit bestek wordt gegeven ; om daarnaar te luisteren moeten er oudere toehoorders zijn dan jullie bent.

Wat ik erover heb gezegd, kan wellicht volstaan om jullie dit aan te tonen : als men de gehele som van het geluk, vanaf de tijd van het ontstaan van de mensen, in gedachten kan samenvatten en er één geheel van maken, dan zou men bevinden dat het nog niet gelijk is aan het gedeelte van gene goederen (5) ; dat integendeel het geheel van deze goederen verder af staat in waardigheid van het minste van gene goederen dan schaduw en droom verwijderd zijn van de werkelijkheid. Of liever, om een juister voorbeeld te gebruiken : zoveel als de ziel in alle opzichten kostbaarder is dan het lichaam, even groot is het verschil tussen beide levens.

Naar dat andere leven leiden ons dan de Heilige Boeken door ons in de geheimen te onderwijzen.

Zolang het ons, wegens onze leeftijd, niet mogelijk is de diepte van hun betekenis te vatten, leggen wij ons, met het oog op onze ziel, toe op andere boeken, die niet helemaal

verschillend ervan zijn, als op schaduwen en spiegels.
Hierin volgen wij het voorbeeld van wie zich oefenen in
de wapenkunst ; als zij enige ervaring hebben opgedaan
in armbewegingen en danspassen, ondervinden zij in de
strijd het voordeel van hun spel.

Ook ons staat een strijd te wachten (6) ; naar wij moeten aannemen, de grootste van alle. Om ons daartoe voor te bereiden moeten wij alles doen en alles doorstaan ; daarom moeten wij omgang zoeken met dichters en geschiedschrijvers en redenaars en met alle mensen, van dewelken er enig nut kan uitgaan voor de zorg voor onze ziel.

Zoals de ververs eerst met bepaalde voorbereidingen het voorwerp klaar maken, dat moet geverfd worden, en dan de kleur erop toepassen : purper of iets anders (7) ; zo zullen ook wij, wil de gedachte van het goede bij ons onuitwisbaar zijn, ons eerst toeleggen op deze dingen van buiten (8) en dan de heilige en geheime onderrichtingen beluisteren ; en als wij gewoon zijn de zon in het water te zien (9), zullen wij onze ogen keren naar het licht zelf.

3

DE PROFANE WETENSCHAP IS EEN SIERAAD VOOR DE GEEST.

Als er dus enige verwantschap is tussen de leringen, kan de kennis ervan voor ons voordelig zijn ; als er geen is, zullen wij nog, door een parallel te trekken, kunnen leren dat er een verschil is, wat niet weinig zal bijdragen tot onze bevestiging in de beste. Maar waarom beide leringen vergelijken om er de voorstelling van te verkrijgen ?

Voorwaar, zoals de eigen kracht van de boom erin bestaat, dat hij volgeladen is met vruchten op de gepaste tijd, en toch draagt hij als sieraad de bladeren die zich bewegen rondom zijn takken ; aldus ook voor de ziel is de vrucht bij uitstek : de waarheid, en toch is het niet onaangenaam dat zij door de wijsheid van buiten (10) is omgeven, zoals bladeren tegelijk een bescherming zijn voor de vrucht en een niet ongepaste aanblik bezorgen.

Zo, zegt men, heeft ook Mozes, die grote man, die de hoogste roep van wijsheid heeft onder alle mensen (11), zijn verstand eerst geoefend door de wetenschappen van de Egyptenaren (12), om dan over te gaan tot de beschouwing van het Zijn. Evenzo heeft in latere tijden de wijze Daniël te Babylon, naar men zegt, eerst de wijsheid van de Chaldeënen geleerd (13), om dan de goddelijke leerstellingen aan te vatten.

4

DE KEUZE UIT DE PROFANE SCHRIJVERS.

DE KEUZE UIT DE PROFANE SCHRIJVERS IS NOODZAKELIJK.

HET NUTTIGE KIEZEN : DOEN ZOALS DE BIJEN.

Voldoende is dus uiteengezet, dat de wetenschappen van buiten (14) enig nut hebben voor de ziel. Welk aandeel jullie erin moet hebben, kan nu verder worden gezegd.

Vooreerst de geschriften van de dichters, om daarmee te beginnen. Ze zijn verscheiden in hun werken, en jullie moeten niet aan alle zonder onderscheid je aandacht wijden. Maar

wanneer zij jullie de daden of woorden van goede mensen verhalen, dan moeten jullie ervan houden en ze navolgen, en zoveel mogelijk trachten te zijn zoals zij. Wanneer zij komen tot de navolging van slechte mensen, moeten jullie dat ontvluchten, door je oren te stoppen, niet minder dan, volgens hun zeggen, Odusseus deed voor de zangen van de sirenen (15). Want de omgang met slechte woorden is de weg naar de daden.

Daarom moet de ziel met de uiterste zorg worden bewaakt (16), opdat wij niet met het genot van de woorden ongemerkt de slechte beginselen opnemen, zoals degenen die met de honig ook het vergift innemen (17).

Derhalve zullen wij niet in alles de dichters prijzen ; niet, als zij lasteren en spotten, of wellustelingen en dronkaards voorstellen ; niet, als zij het geluk begrenzen tot een gevulde tafel en liederlijke gezangen. Het minst van al zullen wij hen volgen, als zij spreken over de goden (18), en zeker niet als zij over verschillende goden spreken, die het dan onderling niet eens zijn.

Want bij hen is ruzie tussen broer en broer, tussen vader en kinderen, en kinderen voeren op hun beurt een onverbiddelijke oorlog tegen hun ouders. De daden van overspel van de goden, hun liefdesgeschiedenissen en hun openlijke samenlevingen, en vooral die van de leider van allen, de hoogste Zeus, zoals zij hem noemen, — dingen waarover men zelfs bij de dieren met schaamrood spreekt, — zullen wij overlaten aan toneelmensen (19).

Evenveel kan ik heus ook zeggen over de prozaschrijvers (20), voornamelijk als zij tot vermaak van de lezers (21) ontspanningslectuur schrijven.

Van de redenaars zullen wij evenmin de leugenaarstech-

niek navolgen (22). Noch in de rechtbanken, noch in andere zaken past ons de leugen ; wij hebben immers de rechte en ware weg gekozen in het leven, en wij hebben een wet, die ons verbiedt processen te voeren (23). Maar daarom juist zullen wij liever van hen aannemen, wat ze zeiden om de deugd aan te prijzen of de ondeugd gehaat te maken.

Want, zoals de overige wezens alleen maar genoeg hebben aan de geur en de kleur van bloemen, terwijl de bijen er ook honig kunnen uithalen (24), zo ook kunnen zij die niet slechts het aangename en lieflijke uit zulke geschriften halen, er tevens voordeel voor de ziel uit putten.

Helemaal naar de gelijkenis van de bijen moeten wij dus omgang hebben met de boeken.

De bijen gaan niet gelijkelijk naar alle bloemen, en de bloemen waarop zij vliegen trachten ze niet in hun geheel te nemen ; zij puren eruit wat hun nuttig is voor hun werk, en het overige laten zij ongemoeid.

Zo doen ook wij, als wij verstandig zijn : wat voor ons nuttig is en in overeenstemming is met de waarheid, dat zullen wij meedragen en het overige voorbijgaan.

Evenzo met de rozestruik (25) : wij plukken de bloemen en vermijden de doornen ; op dezelfde manier zullen wij van zulke geschriften als vrucht plukken wat nuttig is, en ons hoeden voor wat schadelijk is.

Vanaf de aanvang moeten wij dus onmiddellijk ieder van de leerstukken onderzoeken en aanpassen aan ons doel en, volgens het Dorische spreekwoord, de steen langs de koord plaatsen (26).

LESSEN IN DE DEUGD BIJ DE PROFANE AUTEURS.

Vermits wij door de deugd in dit leven iets moeten opsparen voor het andere leven en vermits de deugd door dichters, door prozaschrijvers (27) en meer nog door wijsgeren wordt geprezen, moeten wij ons vooral op zulke geschriften toeleggen.

Geen klein gewin is het inderdaad, dat een zekere gemeenschap met en gewoonte van de deugd in de ziel van de jeugdigen ontstaat. Inderdaad, de wetenschap van de jeugdige leeftijd wordt onveranderlijk gemaakt door de natuur en dank zij de zachtheid van de ziel diep ingeprent (28).

Of welke andere reden zou, naar onze mening, Hèsiodos hebben gehad, toen hij deze verzen dichtte die allen reciteren, tenzij de jeugdigen aan te sporen tot de deugd?

„Ruw bij de aanvang en moeilijk te betreden en vol zweet en aanhoudend pogen is de weg die, steil klimmend, leidt naar de deugd” (29).

Daarom kan niet eenieder die weg betreden, omdat hij steil is, noch, als hij voortgaat, gemakkelijk de top bereiken. Maar als men boven is gekomen kan men zien hoe vlak en hoe mooi hij is, hoe gemakkelijk en goed begaanbaar, en aangener dan de andere weg, die leidt naar het kwaad, die met velen kan worden genomen omdat hij dicht bij is, zoals dezelfde dichter zei.

Ik voor mij meen, dat hij niets anders beoogde dan ons op te wekken tot de deugd en ons allen aan te zetten tot het goede, wanneer hij dit schreef, en ons ervan af te houden

wekelijk te worden bij de inspanningen en het einddoel op te geven.

En werkelijk, als nog een andere dichter op gelijke wijze de deugd heeft bezongen, laten wij dan zijn woorden aan-nemen als ze leiden naar ons zelfde doel.

Zoals ik iemand heb horen zeggen (30), die knap is in de interpretatie van de dichters, is alle dichtwerk voor Homèros een loflied op de deugd, en leidt alles bij hem, met uitzon-dering van het bijkomstige, daar naartoe.

Niet het minst in de verzen, waarin hij de vorst van de Kefalleniers (31) heeft uitgebeeld, die naakt uit de schip-breuk werd gered. Vooreerst door zijn verschijning alleen boezemde hij de prinses eerbied in, want hij hoefde geen schaamtegevoel op te wekken door naakt te worden gezien, daar de dichter hem met de deugd als met een mantel had getooid (32). Vervolgens scheen hij ook aan de overige Feaken zo eerbiedwaardig, dat zij de wulpsheid, waarin zij leefden (33), nalieten en allen naar hem opkeken en hem navolgden, en dat niet een van de Feaken op dat ogenblik iets anders wenste dan te zijn als Odusseus, die nog wel gered was uit een schipbreuk.

In de verzen toch, zei de verklaarder van de gedachten van de dichter, roept Homèros als het ware luide : Mensen, gij moet de deugd betrachten, die met de schipbreukeling oprijst en hem, als hij op het droge is, hoewel naakt, toch rijker getooid zal doen lijken dan de gelukkige Feaken.

Want zo is het toch. De overige goederen behoren niet méér tot hen die ze bezitten als tot de eersten de besten ; zoals in het dobbelspel (34), worden zij nu eens hier en dan weer daar geworpen.

De deugd is het enige onvervreemdbare goed : zij blijft de levende en de gestorvene bij. Daarom dan ook, naar het mij wil voorkomen, heeft Soloon tot de welgestelden gezegd :
„Maar wij zullen met hen niet ruilen :
rijkdom voor deugd ; daar deugd de mens bijblijft ;
maar het geld bezit nu de ene mens, dan de andere”
(35).

Ongeveer hetzelfde meent ook Theognis (36), wanneer hij zegt dat de godheid, — welke dan nog de god moge zijn, die hij bedoelt, — de weegschaal voor de mensen in die of die richting doet doorslaan : „nu eens zijn ze rijk, dan weer hebben ze niets”.

Waarachtig, ook de sofist van Keos (37) filosofeerde op een plaats van zijn geschriften op een verwante wijze over de deugd en de ondeugd. Wij moeten hem onze aandacht schenken, want hij is een man die niet te versmaden is.

Zo ongeveer is zijn verhaal, voor zover ik mij de gedachten van die man herinner ; de woorden ken ik niet meer, alleen maar dat hij eenvoudig sprak als volgt, niet in verzen.

Toen Hèraklès nog jong was, zo ongeveer op de leeftijd waarop jullie nu ook bent, overwoog hij bij zichzelf welke weg hij zou opgaan, de weg die door inspanningen leidt naar de deugd of de gemakkelijkste. Hij zag twee vrouwen naar zich toe komen ; dat waren Deugd en Ondeugd. Dadelijk, zonder nog iets te zeggen, toonden zij door haar houding, haar verschil. De ene was kunstig opgesmukt als een schone vrouw ; ze kwijnde weg van wulpsheid, en sleepte de gehele tooi van de wellust met zich mee ; dat spreidde zij ten toon, en nog méér dan dat beloofde zij, en zo trachtte zij Hèraklès naar zich toe te lokken. De andere was mager en

onverzorgd ; ze keek strak voor zich uit en sprak geheel andere taal ; ze beloofde niets verkwikkends of aangenaams, maar veel zwoegen en inspanning en gevaren over de gehele aarde en de zee ; de beloning daarvan zou zijn dat hij god zou worden, zoals de uitdrukking van Prodikos luidt. Hèraklès volgde ten slotte deze.

6

PRAKTIJK EN THEORIE IN OVEREENSTEMMING BRENGEN.

En bijna allen, die enige roep genieten om hun wijsheid, hebben in mindere of meerdere mate, ieder volgens zijn vermogen, in hun geschriften de lof bezongen van de deugd. Naar hen moeten wij luisteren en trachten in ons leven hun woorden duidelijk te maken. Wie door de daad de wijsheid verstevigt, terwijl anderen bij de woorden blijven, „is alleen wijs ; de anderen vliegen als schaduwen heen” (38).

Mij schijnt het zo ongeveer hetzelfde te zijn als wanneer een schilder een bewonderenswaardig schone mens zou hebben weergegeven, terwijl de mens zelf zo zou zijn in de werkelijkheid als de schilder hem op het schilderij heeft uitgebeeld. Want, op schitterende wijze de deugd in het openbaar aanprijzen en lange redevoeringen over haar houden, maar in het particuliere leven het genot hoger schatten dan de zelfbeheersing, en hebzucht meer dan gerechtigheid, dat is, zou ik zeggen, lijken op toneelspelers die een stuk opvoeren. Zij treden dikwijls op als koningen en vorsten, maar zijn geen koningen of vorsten, misschien zelfs helemaal geen vrije mannen. Meer nog, een musicus (39)

zou niet gewillig aanvaarden dat zijn lier niet gestemd is, en een koorleider dat zijn koor niet in perfecte samenzang optreedt.

Zal dan eenieder met zichzelf in tegenspraak zijn en een leven lijden, dat niet in overeenstemming is met zijn woorden ? Zal men met Euripidès zeggen : „De tong heeft wel gezworen, maar het hart heeft niet gezworen” ? (40). Zal men eerder de schijn van goedheid dan het goed zelf najagen ?

Dat is toch het toppunt van de onrechtvaardigheid, als men Platoon mag geloven : de schijn te hebben, rechtvaardig te zijn, terwijl men het niet is (41).

7

DE DEUGD BIJ DE PROFANE SCHRIJVERS EN IN HET EVANGELIE.

De verhalen, die voorschriften over het deugdzame bevatten, aanvaarden wij dus in die zin.

Daar er echter ook voortreffelijke daden van de ouden zijn, die door opeenvolgende getuigenissen tot aan ons zijn bewaard gebleven, of die in werken van dichters en prozaschrijvers werden opgetekend, mogen wij ons het nut daarvan niet laten ontglippen.

Een voorbeeld. Een man op het marktplaats bespotten Periklès (42) ; deze lette er echter niet op. De gehele dag gingen ze ermee door : de man overlaadde hem onophoudend met verwijten, maar Periklès bleef er zich niets van aantrekken. En toen het dan avond en donker was geworden, als de man ternauwernood wilde heengaan, liet

Periklès hem met licht naar huis brengen, om deze gelegenheid tot oefening in de wijsheid niet te laten verloren gaan.

Een ander voorbeeld. Een man was verbitterd op Eukleïdès van Megara (43) en bedreigde hem onder eed met de dood ; deze deed van zijn kant de eed, dat hij voor hem vriendelijk zou blijven en hem doen ophouden met kwaad te zijn.

Is het niet veel waard, dat een dergelijk voorbeeld iemand die door woede bevangen is in het geheugen komt ? Want men moet geen geloof hechten aan de tragedie, die zegt :

„Tegen vijanden wapent het gemoed gewoonweg de hand” (44).

Het beste is, het gemoed in het geheel niet te laten ontsteken in woede. Is dat niet gemakkelijk, dan moeten wij de beredenering als een teugel aanleggen en niet toelaten dat het zich te buiten gaat.

Maar kom, laten wij het gesprek wederom richten naar voorbeelden van voortreffelijke daden.

Iemand sloeg Sokratès, de zoon van Sofroniskos, ongenadig vlak in het gelaat (45) ; deze weerstond hem niet, maar liet de dronkaard zijn woede luchten, zodat zijn gezicht opgezwollen en vermorzeld was door de slagen. Toen de man dan ophield met slaan, deed Sokratès niets anders, naar men zegt, dan op zijn voorhoofd te schrijven : „X fecit”, zoals een kunstenaar op zijn beeldhouwwerk ; en daarmee hield zijn verweer op.

Dat leidt ongeveer naar hetzelfde doel als onze Schrift, en het is naar ik meen, de moeite waard om door jongelui van jullie leeftijd te worden nagevolgd.

Deze handelwijze immers van Sokratès is verwant aan dat

gebod : Aan wie u slaat op de wang ook de andere te bieden, en daartoe zijn verweer te beperken (46).

Het voorbeeld van Periklès of van Eukleidès lijkt op het gebod : De vervolgers te verdragen en geduldig te zijn tegenover wie in woede zijn, en op dit : Goede dingen af te smeken voor uw vijanden en ze niet te verwensen (47).

Wie dus reeds eerder in deze voorschriften enig onderricht vond, kan de andere niet meer als onmogelijk afwijzen.

Ik kan ook deze trek uit het leven van Alexandros niet voorbijgaan (48). Hij had de dochters van Dareios gevangen genomen, die men hem roemde als wonderbaar mooi, maar hij wilde ze zelfs niet eens zien ; hij was toch van mening, dat het schandelijk was, na mannen te hebben overwonnen, zich te laten overwinnen door vrouwen.

Dit wijst in de richting van het woord : Wie uit genot naar een vrouw heeft gekeken, ook al heeft hij inderdaad geen overspel bedreven, maar omdat hij het verlangen toegang heeft verleend tot zijn ziel, is niet vrij van zonde (49).

Daar is nog het voorbeeld van Kleinias, een van Puthagoras' getrouwen (50). Het is moeilijk te geloven, dat het alleen toevallig samenvalt met onze leer, en dat het geen opzettelijke navolging is. Welke was zijn handelwijze ? Terwijl het hem mogelijk was, door middel van een eed, een straf van drie talenten te ontgaan, verkoos hij te betalen, liever dan een eed te zweren, zelfs al zou hij terecht een goede eed zweren ; naar mijn mening had hij gehoord van het gebod, dat ons de eed verbiedt (51).

ALLES IN HET LEVEN RICHTEN OP EEN DOEL, ZOALS KUNSTENAARS EN ATLETEN.

Maar, zoals ik bij de aanvang zei (52), — laten wij naar dit onderwerp terugkeren, — wij moeten niet alles zo maar aanvaarden, doch alleen wat nuttig is.

Want het is een schande, dat men enerzijds bij de voeding het schadelijke weert en anderzijds geen rekening houdt met de leerstellingen die onze ziel voeden, maar zoals een bergstroom alles meesleept wat zich aanbiedt en het opslorpt.

En toch is het wel logisch : de stuurman (53) laat zich niet zonder meer door de winden voeren, maar hij stuurt zijn schip naar de haven ; de boogschutter schiet naar zijn doel ; de smid en de timmerman werken voor een doel, overeenkomstig hun vak ; en wij zouden moeten onderdoen voor dergelijke vaklui ? Wij zouden niet in staat zijn onze belangen te behartigen ?

Neen, het is niet mogelijk, dat het werk van de handwerkslieden wel een doel heeft en dat er geen einddoel is voor het menselijke leven, waar wij bij al onze daden en al onze woorden moeten naar kijken, als wij niet volkomen willen gelijken op onredelijke wezens.

Anders zouden wij zijn als onbelaste schepen, want onze geest zou niet zitten bij de stuurinrichting van de ziel en wij zouden in ons leven her en der worden gedreven volgens het toeval. Het gaat integendeel zoals in de gymnastische wedstrijden of, als je wil, in de muzische : de gedachten staan op de wedstrijden waarvan men de kransen verhoopt,

en niemand oefent zich in worstelen of pankration (54) om zich vervolgens te bekommeren om citer- of fluitspel.

Voorwaar, Poludamas (55) deed het niet ; maar vóór de Olympische spelen hield hij lopende wagens tegen om daardoor zijn kracht te versterken. En ook Miloon (56) liet zich niet stoten buiten het met olie ingewreven schild, maar hij weerstond de stoot niet minder dan de standbeelden die met lood zijn vastgegoten. Kortom, die oefeningen waren voor hen voorbereidingen tot de wedstrijden. Hadden zij zich laten afleiden door de gezangen van Marsuas of Olumpos van Frygië (57) en het stof van de worstelperken ontweken, zouden zij dan weldra erekransen hebben behaald of de bespotting voor hun lichaam hebben ontvlucht ?

Waarachtig, ook Timotheos (58) liet de muziek niet achterwege om in de worstelperken zijn tijd door te brengen. Het zou hem anders niet gelukt zijn, zozeer allen te overtreffen in de muziek. Hij was toch zulk een meester in zijn vak, dat hij door zijn scherpe en strenge klanken het gemoed kon opwekken, en het weer krachteloos en week maken door zijn zachte tonen, naar gelang hij het verkoos. Zo deed hij, naar men zegt, Alexandros eens opstaan, door het fluiten van een Frygische melodie, om naar de wapens te grijpen midden onder het eetmaal, en voerde hij hem terug naar de disgenoten door zijn fluittonen te verzachten (59).

Zulke kracht, én in de muzische én in de gymnastische wedstrijden, verschaft de oefening om het doel te bereiken.

Ik sprak over kransen en atleten. Die mannen hebben ontelbaar veel dingen doorstaan ; op allerlei wijzen hebben zij hun lichaamskracht doen toenemen ; zij hebben veel gezwoegd in gymnastische oefeningen en veel slagen hebben zij gekregen van de paidotribès (60) ; zij hebben de aan-

genaamste levenswijze niet gekozen, maar wel de door de gymnastiekleraars opgelegde ; ten slotte, — om hierover niet verder uit te weiden, — zij leven zo dat het leven vóór de wedstrijd slechts een voorbereiding op de wedstrijd is, dan ontkleden zij zich met het oog op het stadion, en zij getroosten zich alle inspanningen en alle gevaren om een krans van laurier- of eppe- of andere blaren te verkrijgen en om bij hun overwinning door de heraut te worden uitgeroepen.

En wij, voor wie zulke prijzen, wonderbaarlijk in getal en grootte, gereed liggen voor het leven (61), zodat het onmogelijk is ze met woorden te beschrijven, zullen wij, door op onze twee oren te slapen en in rust te leven, ze met één hand kunnen grijpen ?

Dan zou voorwaar de zorgeloosheid in het leven van veel belang zijn ; dan zou Sardanapalos (62) de hoogste trap van het geluk onder allen hebben bereikt, of ook Margitès, als je wil, die noch landbouwer noch wijngaardenier was, noch enig ander nuttig vak voor het leven kende, naar het zeggen van Homèros, indien althans het gedicht van Homèros is (63).

Maar ligt er dan niet meer waarheid in het woord van Pittakos (64), die zei dat het moeilijk was goed te zijn ? Want als wij in werkelijkheid door veel moeilijkheden zijn geraakt, kunnen wij ternauwernood ertoe komen die goederen te bereiken, waarvan ik hoger zei, dat er geen voorbeeld van is onder de menselijke goederen.

Wij moeten het dus niet gemakkelijk opnemen, en geen grote verwachtingen ruilen tegen een korte gemakzucht, als wij niet berispelijk willen zijn en ons niet willen blootstellen aan straf, niet zozeer bij de mensen hier op aarde, —

ofschoon ook dat niet weinig is voor een verstandig mens, — maar bij de rechtbanken, die onder de aarde of elders in het heelal aanwezig zijn. Wie onvrijwillig tekort kwam in zijn plicht, kan immers wellicht nog vergiffenis vinden bij God ; voor wie met opzet het kwade heeft gekozen, is er geen verontschuldiging om niet de volledige straf te ondergaan en meer dan dat.

DE KEUZE UIT DE PROFANE SCHRIJVERS IS NUTTIG.

9

DE PROFANE SCHRIJVERS GEVEN OOK VOORBEELDEN VAN DEUGD.

Wat te doen ? zal je zeggen.

Wel, wat anders dan zorg te dragen voor je ziel, en volledig onthecht te zijn van het overige ?

Men moet dus geen slaaf zijn van zijn lichaam, tenzij het volstrekt noodzakelijk is. Maar aan de ziel moet men het beste geven ; haar als het ware bevrijden, door de wijsbegeerte (65), uit de gevangenis van haar gemeenschap met de passies van het lichaam (66), en tevens het lichaam ertoe bekwamen sterker te zijn dan de passies ; aan de buik het noodzakelijke en niet het aangenaamste verschaffen. Zoiets doen mensen, die alleen maar denken aan tafeldienaars en koks, en die de gehele aarde en de zee doorzoeken, alsof zij aan een lastig heer belasting gingen betalen ; ze zijn deerniswekkend wegens hun drukte ; ze lijden niet minder onverdraaglijke pijnen dan de gestraften in de hel ; ze kaarden werkelijk wol voor het vuur, ze dragen water

in een zeef, ze putten om een doorboord vat te vullen (67), en er komt geen eind aan hun inspanningen.

Anderzijds, zich druk bezighouden met zijn haar en zijn kleding, buiten het geval van noodzaak, is het werk van ongelukkigen, volgens het woord van Diogenès, of van boosdoeners (68).

Bijgevolg, een fat te zijn of genoemd te worden, moet bij mensen als jullie voor even schandelijk doorgaan, naar mijn mening, als ontucht bedrijven of een aanslag beramen op andermans huwelijk. Want wat voor verschil kan het maken voor een verstandig mens, een fijn kleed te dragen of een slechte mantel, zolang hij geen beschutting tekort heeft tegen de winter of tegen de zomerwarmte ?

Zo ook voor het overige. Men moet zich niet meer dan het noodzakelijke verschaffen, noch het lichaam meer verzorgen dan goed is voor de ziel.

Voor een man, die waarlijk deze naam waardig is, is de schande niet geringer : een fat te zijn en een vriend van zijn lichaam, dan zich onwaardig over te leveren aan een andere passie.

Zich met alle zorg bezighouden om zijn lichaam zo goed mogelijk te verzorgen, is het werk van iemand die zich zelf niet kent en die de wijze uitspraak niet begrijpt, dat de mens niet is wat men ziet, maar dat er een hogere wijsheid nodig is, waardoor ieder van ons zal weten wat hij is (69). En dat is, als men zijn ziel niet heeft gezuiverd, nog meer onmogelijk dan met leepogen naar de zon op te kijken.

De zuivering van de ziel nu is, om het in het kort en voor jullie toch voldoende duidelijk te zeggen : verachting te hebben voor de genoegens van de zinnen ; niet de ogen te verzadigen met ongewone vertoningen van goochelaars

of met de aanblik van lichamen die de prikkel van het genot in ons steken ; niet door de oren een verderfelijke melodie in de ziel te laten lopen. Want inderdaad, uit dergelijke soort muziek ontstaan er van nature passies, vruchten van de laagheid en gemeenheid (70).

Een andere muziek moeten wij integendeel nastreven, die beter is en naar het betere voert, die ook David, de dichter van de gewijde gezangen, gebruikte om de koning, naar men zegt, uit zijn waanzin te rukken (71).

Er wordt ook verteld, dat Puthagoras (72) in contact kwam met dronken fatten, en aan de fluitspeler, die het feest leidde, het bevel gaf de melodie te veranderen en voor hen op een Dorische toon te spelen ; zij veranderden zozeer van gemoedsgesteldheid onder de invloed van de muziek, dat zij hun kransen wegwierpen en vol schaamte wegliepen.

Anderen echter gedragen zich bij het fluitspel als korubanten en bakchanten (73).

Zo groot is het verschil, als men zich laat verzadigen door een gave of een minderwaardige melodie. Zodat jullie de nu heersende muziek minder moeten aanhangen dan gelijk welke pertinente schandelijkheid.

Wat de geuren allerhande betreft, die reukgenot verspreiden als ze zich vermengen met de lucht, of de parfums die men gebruikt om zich te verven, ik schaam er me zelfs over, jullie dat te verbieden.

En wat zou men zeggen over het verbod, de genoegens van tastzin en smaak na te jagen ? Alleen dit : ze verplichten degenen die met zulke dingen bezig zijn ertoe te leven als dieren, gebogen over hun buik en wat daaronder is (74).

Kortom, men moet het lichaam eenvoudigweg gering achten als men niet wil begraven worden in zijn genoegens

als in een mesthoop. Ofwel moet men zich in zulke materie aan hechten, zegt Platoon (75), als men er hulp tot de wijsheid in vindt. Dat lijkt me in overeenstemming met de raad van Paulus : geen zorg voor het lichaam te hebben uit vrees de passies ervan aan te wakkeren (76).

Of welk verschil is er tussen hen die bezorgd zijn om hun lichaam, hoe het zich best zal gevoelen, maar de ziel die het lichaam moet gebruiken als nietswaardig over het hoofd zien, en hen die bekommerd zijn om hun werktuigen, maar geen aandacht hebben voor de kunst die door middel van de werktuigen tot stand komt ?

Precies het tegenovergestelde zou betamen : het lichaam te kastijden en het in toom te houden, zoals de aanvallen van een wild dier ; de troebelen, die door het lichaam in de ziel ontstaan, als met een zweep door de redenering raken om ze tot rust te brengen ; maar niet alle teugels van de genotzucht vieren en de ziel zien meegesleept worden, zoals een wagenmenner door onwillige paarden die in overmoed zijn opgedreven.

Men moet ook denken aan Puthagoras, die zag dat een van zijn leerlingen zijn vlees te goed deed met lichaams-oefeningen en eten, en die hem toeriep : „Jij daar, zal je niet ophouden je gevangenis voor je zelf lastiger te maken ?” Daarom ook heeft Platoon, naar men zegt, omdat hij het nadeel dat uit het lichaam voortspruit voorzag, opzettelijk een ongezonde plaats in Attika, de Akadèmia (77), uitgekozen om de te grote welstand van het lichaam af te snijden, zoals de overtollige bladergroei van een wijnstok. Ik heb trouwens ook van geneesheren gehoord, dat overmatige gezondheid gevaarlijk is (78).

Wanneer derhalve de overdreven lichaamszorg nadelig

is voor het lichaam zelf en hinderlijk voor de ziel, dan is het duidelijk dwaasheid zich aan het lichaam te onderwerpen en zijn slaaf te zijn. Maar, heus, als wij ons erop toeleggen het lichaam te minachten, dan is er ternauwernood nog iets anders onder de menselijke goederen wat wij zouden kunnen bewonderen.

Wat zullen wij nog met geld doen, als wij de genoegens van het lichaam versmaden? Ik zie het niet in, tenzij wij, met de draken uit de fabels, er een genoeg in vinden te waken bij ingegraven schatten (79).

Waarachtig, wie als vrije man geleerd heeft een standpunt in te nemen tegenover dergelijke zaken, zal niet gemakkelijk iets laags of schandigs verkiezen in woord of daad. Want, wat overtollig is boven het noodzakelijke, — ware het nog Lydische goudstof (80), ware het zelfs het werk van goudaanbrengende mieren (81), — dat zal men zoveel te meer misprijzen, naarmate men het minder nodig heeft; het gebruik zelf zal ongetwijfeld worden bepaald door de noodwendigheid van de natuur en niet door de genoegens.

Als men buiten de grenzen van de noodzaak is geraakt, heeft men, ongeveer zoals degenen die op een hellend vlak zijn meegesleept, geen steunpunt meer om op te staan, en nergens kan men nog stand houden op de weg naar beneden. Naarmate men meer door goederen wordt omgeven, vraagt men nog evenveel of zelfs meer voor de vervulling van zijn hartstocht, volgens het woord van Soloon, de zoon van Exèkestidès :

„Van de rijkdom is er geen grenspaal geplaatst voor de mensen” (82).

In die zaak moeten wij Theognis als leermeester hebben, die zegt :

„Ik verlang niet rijk te zijn, en wens het niet, maar het zij mij gegeven te leven van weinig en geen kwaad te ondervinden” (83).

Ik voor mij, ik bewonder de minachting van Diogenès voor alle menselijke dingen zonder onderscheid : hij verklaarde rijker te zijn dan de grote koning, omdat hij minder dingen nodig had om te leven dan deze (84).

— Voor ons dan, als wij niet de schatten bezitten van Puthios uit Mysië (85), en niet zoveel en zoveel bunder land en meer stuks vee dan je kan tellen, zal het voor ons niet voldoende zijn ? Maar, mijns inziens past het, de rijkdom niet te verlangen wanneer hij afwezig is, en als hij er wel is, minder bekommerd te zijn om zijn bezit dan om de kennis hoe hem goed te gebruiken. Het woord van Sokratès was juist ; naar aanleiding van een rijk man die groot ging op zijn goederen zei hij, dat hij hem niet eerder zou bewonderen vooraleer hij ondervonden had, dat hij ze wist te gebruiken (86).

Of Pheidias en Polukleitos, als zij zich zouden hebben beroemd op het goud en het ivoor, waarmee de ene het Zeusbeeld voor de Eleërs, de andere het Hèrabeeld voor de Argeiërs maakte, zouden zij beiden niet belachelijk zijn geweest door te pronken met andermans rijkdom, als ze geen rekening hielden met de kunst, waardoor het goud zelf sierlijker en kostbaarder werd bevonden ?

Wij nu, als wij de menselijke deugd niet beschouwen als een voldoende sieraad op zich zelf, denken wij dat ons gedrag minder schandelijk is ?

Maar wij zullen zeker de rijkdom verachten en de genoegens van de zinnen minachten ; zullen wij dan vleierijen en pluimstrijkerijen najagen ? zullen wij de sluwheid en de

geslepenheid van de vos van Archilochos nadoen ? (87).

Neen, want er is niets wat de wijze man meer moet schuwen dan te leven volgens de algemene opinie en te onderzoeken wat de massa goed dunkt, in plaats van de rechte rede tot richtsnoer van zijn leven te maken en te verkiezen onbeweeglijk te staan bij de als waar erkende beginselen, al moest hij nog alle mensen tegenspreken en al moest hij nog roemloosheid en gevaar trotseren ter wille van de deugd.

Wie niet aldus is gestemd, waarin verschilt hij, naar onze mening, van de Egyptische sofist (88), die zich naar keuze veranderde in een plant of dier, in vuur of water en alle soort van dingen ? Hij zal toch nu eens de gerechtigheid prijzen bij hen die haar in eer houden, dan weer tegenovergestelde woorden uiten, als hij bemerkt dat de ongerechtigheid wordt geroemd, wat als recht geldt bij de vleiers. En, zoals men zegt dat de poliep van kleur verandert volgens de grond die haar draagt (89), aldus zal hij van opinie veranderen volgens de mening van zijn omgeving.

10

DE VOLMAAKTE DEUGD IS TE VINDEN IN DE GEWIJDE SCHRIFTEN.

Dat zullen wij voorzeker in onze geschriften (90) volmaakter leren. Zo iets als een schaduwbeeld van de deugd zullen wij voor ons, althans op dit ogenblik, hebben getekend uit de profane leerstellingen.

Want wie met zorg uit ieder ding enig voordeel halen, doen zoals de grote stromen : van nature komen er van alle kanten vele toevloeijsels bij. Zijn raad : „klein op klein te

stapelen" (91), zal, naar wij mogen veronderstellen, de dichter met reden niet zozeer hebben bedoeld van de aangroei van het geld als van die van gelijk welke kennis.

Zo zei Bias (92) tot zijn zoon, die hem vroeg, bij zijn vertrek naar Egypte, wat het aangenaamste was dat hij voor hem kon doen : „provisie voor de oude dag vergaren”. Daarmee doelde hij op de deugd als provisie, maar hij omschreef haar met enge grenzen, daar hij het nut ervan beperkte tot het menselijke leven.

Wat mij betreft, als men mij spreekt over de ouderdom van Thitonos (93) of van Arganthonios (94), of van Mathusalem, die volgens ons het langst leefde en, naar men zegt, 970 jaar oud werd (95) ; zelfs als men de gehele tijdsduur zou meten sedert er mensen worden geboren, ik zou erom lachen als om kindergedachten, als ik denk aan de langdurige en onvergankelijke eeuwigheid, waarvan onze geest het einde niet kan vatten, evenmin als hij het einde van de onsterfelijke ziel kan veronderstellen.

Met het oog daarop zou ik jullie willen aanraden provisie op te doen en, zoals het spreekwoord zegt, iedere steen te bewegen, waarvandaan jullie ook maar enig nut kan komen.

Dat kan moeilijk zijn en inspanning vereisen, maar laten wij er daarom niet voor terugdeinzen. Wij zullen liever indachtig zijn wat de raadgever zei (96) : ieder moet voor zich de beste levenswijze kiezen en van de gewoonte verwachten, dat ze aangenaam zal zijn ; laten wij dan de hand slaan aan het beste.

Het zou schandelijk zijn, het huidige ogenblik te verwaarlozen en later het verleden te herroepen, wanneer het tot niets meer zal dienen te treuren.

Ik heb jullie dan deze raadgevingen, die ik de beste meen te zijn, thans gedeeltelijk gegeven. De overige zal ik jullie het hele leven door meedelen.

Jullie echter, van de drie soorten zieken die er zijn (97), wacht jullie ervoor te gelijken op de ongeneeslijken, en van een soortgelijke ziekte van de geest blijk te geven als hun ziekte naar het lichaam. Wie aan kleine kwalen lijden, gaan zelf naar de dokter ; wie door zwaardere ziekten zijn getroffen, laten degenen die hen zullen verzorgen roepen ; maar wie gevallen zijn in een volstrekt ongeneeslijke graad van zwartgalligheid, laten ze zelfs niet toe als ze tot hen komen.

Laten jullie nu zo niet handelen door de juiste redeneringen te ontvluchten.

A A N T E K E N I N G E N

1. Dit werkje werd geschreven tijdens de laatste levensjaren van Basileios ; hij moet dan ongeveer 45 jaar of ouder zijn geweest.
2. Hèsiodos (7de eeuw v. C.), *Werken en Dagen*, vv. 293-294.
3. Deze opsomming is een gemeenplaats bij de klassieke redenaars.
4. Zinspelings op het woord van Christus bij Mattheüs, 6, 33 : „Zoekt eerst het rijk Gods en zijn gerechtigheid, en dit alles zal u worden geschonken als toegift”.
5. Onderscheid wordt gemaakt tussen „deze” goederen, nl. de goederen van het tijdelijke leven op aarde, en „gene” goederen, nl. die van het „andere” leven in het hiernamaals.
6. Vgl. Paulus, *Aan de Hebreërs*, 12, 1 : „Laat ons... dan met volharding de wedloop beginnen, die voor ons ligt” ; zie ook *Aan de Korinthiërs*, I, 9, 25.
7. Passus die werd geïnspireerd door Platoon, *Staat*, 429 DE.
8. Bij de Kerkvaders gebruikelijke uitdrukking : de wetenschap of kennis „van buiten” is de niet-christelijke of profane wetenschap.
9. Vgl. Platoon, *Staat*, 516 B.
10. De wijsheid „van buiten” is de profane wijsheid. Vgl. aantekening 8.
11. Ook de Griekse geschiedschrijver Diodoros van Sicilië spreekt met bewondering over Mozes, zoals de H. Kurillos van Alexandrië getuigt (*Patrologia Graeca*, LXXVI, kol. 525).
12. Vgl. *Handelingen van de Apostelen*, 7, 22 : „Nu werd Mozes onderwezen in alle wijsheid der Egyptenaren”.
13. Volgens Daniël, 1, 4, onvingen enige Israëlieten, onder dewelken ook Daniël, te Babylon „onderricht in het schrift en de taal der Chaldeërs”.
14. De profane wetenschappen ; vgl. aantekening 8.
15. Vgl. Homèros, *Odusseia*, 12, vv. 39 volg. en 154 volg.

16. De gedachte stamt uit het Oude Testament ; vgl. *Boek van de Spreuken*, 4, 23 : „Bewaak dus uw hart met de uiterste zorg, want daar ligt de oorsprong des levens”.

17. Het beeld werd gebruikt door Ploetarchos (*Moralia*, 709 E). Vgl. Platoon, *Wetten*, 659 E volg.

18. In het bijzonder wordt hier gedacht aan de *Ilias* en de *Odusseia* van Homèros en de *Theogonia* van Hèsiodos.

19. De oude kerkelijke schrijvers, zoals Clemens van Alexandrië, Minucius Felix en Augustinus, zijn het erover eens om de schaamtelosheid van het toenmalige toneel aan te klagen.

20. Hier bedoeld : andere prozaschrijvers dan wijsgeren en redenaars.

21. In de Griekse tekst staat : „toehoorders” ; boeken werden veelal meer voorgelezen dan gelezen.

22. Vgl. Platoon, *Staat*, 485 C.

23. Zinspeling op sommige passages uit het Nieuwe Testament, o.a. Mattheüs, 5, 40 en 7, 1-2, ; Paulus, *Aan de Korinthiërs*, I, 4, 5 en vooral 6, 1-7 : „Wanneer iemand van u met een ander een geschil heeft, durft hij dan recht zoeken bij de ongerechten, en niet bij de heiligen ? ... Is er dan geen enkel verstandig man, die tussen zijn broeders uitspraak zou kunnen doen ? In plaats daarvan daagt de ene broeder de ander voor het gerecht”.

24. De vergelijking van de bijen is een gemeenplaats bij Ploetarchos ; hier werd voornamelijk nagevolgd : *Moralia*, 79 CD.

25. Nogmaals een gemeenplaats uit de Griekse letteren, die b.v. ook bij Loekianos voorkomt.

26. Dit spreekwoord wordt ook aangehaald door Grègorios van Nazianzos en Johannes Chrusostomos ; het doet denken aan het schietlood en de metselaar.

27. Prozaschrijvers, niet-wijsgeren en niet-redenaars, zoals hoger. Vgl. aantekening 20.

28. Dezelfde gedachte bij Platoon, *Staat*, 378 E, en bij Ploetarchos, *De opvoeding van de Kinderen*, 5 : „De prille jeugd is immers teer en als het ware kneedbaar, en in die tere ziel wordt elk onderricht

onuitwisbaar afgedrukt... Zoals het zegelmerk in de tere was, zo wordt het onderricht in het jeugdige gemoed vastgedrukt" (Plutarchus, *Een Bloemlezing uit zijn Geschriften*, vertaald en ingeleid door W. P. Theunissen, Haarlem 1950, p. 320).

29. Hèsiodos, *Werken en Dagen*, vv. 285-290. Een veelvuldig aangehaalde passus, ook bij Platoon, Xenofoon en anderen. Vgl. voor de gedachte : Mattheüs, 7, 13-14 : „Gaaf binnen door de enge poort ; want wijd is de poort en breed is de weg, die ten verderve leidt ; en velen zijn er, die daardoor naar binnen gaan. Hoe eng is de poort en hoe smal is de weg, die ten leven voert ; en weinigen zijn er, die hem vinden”.

30. Misschien spreekt Basileios hier van de retor Libanios.

31. Nl. Odusseus. Vgl. Homèros, *Odusseia*, 6de boek : Ontmoeting van Odusseus met Nausikaä en Odusseus' verblijf aan het hof van de Feaken. Gedeeltelijke vertaling in *Helicon, Bloemlezing uit Griekse en Latijnse Schrijvers*, uitgegeven onder leiding van E. de Waele, 3de Uitg., Antwerpen 1955, p. 39-43.

32. Uitdrukking, overgenomen uit Platoon, *Staat*, 457 A.

33. De weelderige en wulpse levenswijze van de Feaken was spreekwoordelijk geworden in de Oudheid. Vgl. Horatius, *Epistulae*, I, 15, 24. : „Pinguis ut inde domum possim Phaeaxque reverti” : vetgemest als een Feaker.

34. Voor de vergelijking van het leven met het dobbelspel, zie Platoon, *Staat*, 604 C.

35. Deze verzen uit de *Elegieën* van Soloon (6de eeuw v. C.) worden ook aangehaald door Ploetarchos in zijn *Leven van Soloon*, 3, 3. (Ploetarchos van Chaironeia, *Leven van Soloon*, vertaald, ingeleid en toegelicht door M. A. Nauwelaerts (Klassieke Galerij, nr. 125), Antwerpen 1957, p. 4).

38. Aanpassing van een vers uit Homèros, *Odusseia*, 10, v. 495.

37. Het hier bedoelde werk van Prodikos (5de eeuw v. C.) is verloren, maar de mythe van Hèraklès op de tweesprong is bewaard bij Xenofoon, en uit deze bron zal Basileios het verhaal hebben gehaald.

38. Aanpassing van een vers uit Homèros, *Odusseia*, 10, 495.

39. Voorbeeld, ontleend aan Platoon, *Gorgias*, 482 BC.

40. Euripidès, *Hippolotos*, v. 612. Dit vers werd door Cicero, *De Officiis*, III, 29, aldus vertaald : „Iuravi lingua, mentem iniuratam gero”.

41. Vgl. Platoon, *Staat*, 361 A.

42. Vgl. Ploetarchos, *Leven van Periklès*, 5. (Vgl. Plutarchus, *Een Bloemlezing uit zijn Geschriften*, p. 67).

43. Eukleides was een trouw leerling van Sokratès. Dit verhaal komt voor bij Ploetarchos, *Over het bedwingen van de toorn*, 14.

44. Aanpassing van een vers uit (Pseudo) Euripidès, *Rhèsos*, 84.

45. Een variante van dit verhaal is te vinden bij Ploetarchos, *De Opvoeding van de Kinderen*, 14. (Vgl. Plutarchus, *Een Bloemlezing uit zijn Geschriften*, p. 332).

46. Vgl. Mattheüs, 5, 39 : „Maar Ik zeg u, geen weerstand te bieden aan het onrecht. Als iemand u op de rechterwang slaat, keer hem ook de andere toe”.

47. Vgl. Mattheüs, 5, 44-47. De tekst is niet letterlijk weergegeven.

48. Een variante van deze anecdote bij Arrianos, *Anabasis*, 4, 19, 5-6 en bij Ploetarchos, *De fortuin van Alexandros*, 6.

49. Vgl. Mattheüs, 5, 28 : „Maar Ik zeg u, wie met begeerte naar een vrouw ziet, heeft reeds overspel met haar gepleegd in zijn hart”.

50. Vgl. Jamblichos, *Leven van Puthagoras*, 28.

51. Vgl. *Exodus*, 20, 7 : „Gij zult de naam van Jahweh, uw God, niet ijdel gebruiken” ; Basileios kon hier niet denken aan het Nieuwe Testament (Mattheüs, 5, 33-34).

52. Zie het einde van het eerste hoofdstuk.

53. Vgl. een zelfde voorstelling bij Platoon, *Staat*, 488 BCD.

54. Het pankration is een gemengde wedstrijd, een verbinding van worstelen en vuistgevecht.

55. Poludamas, bekend atleet, vermeld bij Platoon, *Staat*, 338 C.

56. Miloon van Krotoon, een spreekwoordelijk sterk atleet.

57. Marsuas en Olumpos zijn twee fluitspelers uit Klein-Azië.
58. Timotheos, fluitspeler uit Thebe.
59. De anecdote wordt verhaald door Dioon Chrusostomos ; een dergelijk verhaal komt voor bij Ploetarchos, *De Fortuin van Alexandros*, 2, 2.
60. De paidotribès is trainer, gymnastiekleraar en wapenmeester.
61. Vgl. Paulus, hierboven aantekening 6.
62. Sardanapalos of Assoerbanipal, Perzisch koning uit de 7de eeuw v. C., bij de Grieken vooral bekend wegens zijn politieke kommerloosheid ; hij is de stichter van een der beroemdste bibliotheken uit de Oudheid.
63. De domkop Magritès is de held van een gedicht, dat in de Oudheid door sommigen aan Homèros, door anderen aan Pigrès werd toegeschreven.
64. Pittakos is een van de Zeven Wijzen. Platoon, *Protagoras*, 343 A, noemt de volgende : Thalès, Bias, Chiloon, Musoon, Pittakos, Soloon, Kleoboelos. Vgl. Ploetarchos, *Leven van Soloon* (Klassieke Galerij, nr. 125), p. 52, aantekening 18.
65. Het begrip „philosophia” heeft bij de Kerkvaders een specifiek christelijke betekenis gekregen : het streven naar een hogere kennis en de daaraan aangepaste levenshouding.
66. Vgl. het beeld, dat door Platoon wordt gebruikt, *Phaidoon* 62 B en 82 D - 83 E. Vgl. Platoon, *Phaidoon*, vertaald en toegelicht door P. E. Francken (Klassieke Galerij, nr. 94), Antwerpen 1954, p. 9 en 44-46.
67. Drie spreekwoordelijke gezegden, die betekenen : nutteloos werk doen ; de eerste twee komen voor bij Platoon.
68. Vgl. Diogenès Laërtios, *Geschiedenis van de Wijsbegeerte*, VI, 2, 54 : „Diogenès zag een jongeman, die zich opschikte, en zei : Als je dat doet voor de mannen, ben je ongelukkig (d.i. : bereik je niets) ; doe je het voor de vrouwen, dan ben je fout”. (De hier bedoelde Diogenès is de wijsgeer uit de Cynische school, 4de eeuw v. C.).
69. Vgl. Platoon, *Alkibiadès I*, 129 E volg.

70. Over de invloed van de muziek op het zedelijke leven hebben Platoon, *Staat*, 401 D, en Aristotelès, *Politiek*, VIII, 7, geschreven.
71. Als de boze geest Saül kwelde, speelde de jonge David op de citer ; vgl. I *Samuel*, 16, 14-23 ; 18, 10.
72. Puthagoras (6de eeuw v. C.), stichter van de Puthagoreïsche school, waarin de invloed van de muziek hoog werd aangeslagen.
73. Dansende en razende priesters van Kubelè (korubanten) en van Dionusos of Bakchos (bakchanten).
74. Vgl. Platoon, *Staat*, 586 A.
75. Vgl. Platoon, *Staat*, 498 B.
76. Vgl. Paulus, *Aan de Romeinen*, 13, 14 : „Omkleedt u met de Heer Jezus Christus, en vertroetelt het vlees niet tot begeerlijkheid”, en *Aan de Galaten*, 5, 16 : „Leeft naar de geest, dan zult gij niet de begeerten inwilligen van het vlees”.
77. De Akadèmia was een gymnasium, toegewijd aan Akadèmos, dat een kwartier ten noorden van Athene lag ; Platoon verzamelde er zijn leerlingen.
78. Vgl. Hippokratès, *Aforismen*, 1, 3.
79. Hèrodotos, *Geschiedenisboeken*, IV, 27.
80. Vgl. Hèrodotos, I, 93.
81. Hèrodotos, III, 102-105, vertelt over deze mieren in Indië.
82. Soloon, *Elegieën*, 1, v, 71, aangehaald door Aristotelès en Ploetarchos.
83. Theognis, vv. 1155-1156.
84. Vgl. Ploetarchos, *Moralia*, 499 A.
85. Hèrodotos, VII, 27-29, noemt hem Puthios, zoon van Atus, uit Lydië.
86. Volgens Dioon Chrusostomos doelde Sokratès op koning Dareios van Perzië ; volgens Cicero, *Tusculanae*, V, 12, op koning Arche-laos van Makedonië.

87. Volgens een thans niet meer bekende oude fabel. Ook Platoon, *Staat*, 365 C, spreekt erover.
88. Bedoeld wordt Proteus. Vgl. Homèros, *Odusseia*, IV, vv. 384 volg., 455 volg.
89. Deze gemeenplaats komt reeds voor bij Theognis, vv. 215-216.
90. De geschriften van de christenen, voornamelijk de Bijbel.
91. Vgl. Hèsiodos, *Werken en Dagen*, v. 359.
92. Bias, uit Priènè, een van de Zeven Wijzen. Zie aantekening 64.
93. Tithonos, legendarische figuur van de verschrompelde oude man.
94. Arganthonios, koning van Tartessos, in Spanje, leefde 120 jaar, volgens Hèrodotos, I, 163 ; volgens anderen zelfs 150 jaar.
95. Mathusalem of Matoesala is de langst levende mens, volgens „ons”, d.i. christenen en joden ; vgl. *Genesis*, 5, 25-27.
96. De „raadgever” is Puthagoras (zie aantekening 72) ; vgl. Ploetarchos, *Moralia*, 602 C.
97. Vgl. Ploetarchos, *Moralia*, 81 F.

INHOUDSOPGAVE

Inleiding

Basileios de Grote	Blz. 5
De vierde Eeuw	7
Christendom en profane Letteren	8
Het Traktaat : „Aan de Jongelingen”	11
Beknopte Bibliografie	16

Aan de Jongelingen, hoe zij nut zullen trekken uit de profane Letteren

Inleiding	17
-----------	----

Stelling : Nut van de profane auteurs, mits een verantwoorde keuze	18
--	----

Waarom de lectuur van de profane auteurs nuttig is

De heidense auteurs zijn een inleiding op de Schrift	18
--	----

De profane wetenschap is een sieraad voor de geest	20
--	----

De Keuze uit de profane Schrijvers.

De keuze uit de profane schrijvers is noodzakelijk

Het nuttige kiezen : doen zoals de bijen	21
--	----

Lessen in de deugd bij de profane auteurs	24
---	----

Praktijk en theorie in overeenstemming brengen	27
--	----

De deugd bij de profane schrijvers en in het Evangelie	28
--	----

Alles in het leven richten op een doel, zoals kunstenaars en atleten	31
--	----

De keuze uit de profane schrijvers is nuttig

De profane schrijvers geven ook voorbeelden
van deugd

34

De volmaakte deugd is te vinden in de Gewijde
Schriften

40

Slotwoord

42

Aantekeningen

43